

וארבעה אנשים היו מצורעים

מים ראשונים : הפטרות פרשות תזריע ומצורע מכסות חלק מסיפורי אלישע הנביא בתחילת ספר מלכים ב, לאחר עליית אליהו רבו בסערה השמימה המתוארת בתחילת הספר. אנחנו קוראים הפטרות אלה כסדרם בתנ"ך, אך לא ברצף (כמו הפטרות כי תשא ופנחס למשל, [אליהו בהר חורב](#) כהמשך [לאליהו בהר הכרמל](#)). בפרשת תזריע, שלמרות שמה עוסקת ברובה בדיני הצרעת באדם ובבגד, אנו קוראים במלכים ב פרק ה, את סיפור נעמן שר צבא ארם שבא לחפש מזור לצרעתו אצל אלישע ונתרפא במימי הירדן. (זו אגב הפטרה נדירה שנקראת רק בשנים מעוברות וגם בהן היא נדחית לעיתים קרובות בשל פרשת החודש). ואילו בפרשת מצורע, בה עוסקת התורה בטהרת המצורע (וחוזרת ודנה בדין המיוחד של [צרעת הבית](#) לה הקדשנו דף מיוחד) אנו קוראים במלכים ב פרק ז, את סיפור ארבעת המצורעים. בין שתי ההפטרות, מצויה פרשת גיחזי שהצטרע, שמחד גיסא קשורה להפטרות תזריע – טהרת נעמן, ראו דברינו [צרעת נעמן וגיחזי](#); ומאידך גיסא, קשורה, כפי שנראה להלן, גם להפטרות פרשת מצורע בה אנו עוסקים: "וארבעה אנשים היו מצורעים".

וּאַרְבַּעַה אַנְשִׁים הָיוּ מְצֻרְעִים פָּתַח הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד מָתְנֵנוּ: אִם אֲמַרְנוּ נְבוֹא הָעִיר וְהָרַעַב בָּעִיר וּמָתְנוּ שָׁם וְאִם יֹשְׁבֵנוּ פֹה וּמָתְנוּ וְעַתָּה לָנוּ וּנְפֹלָה אֶל מַחְנֵה אָרֶם אִם יַחֲיֵנוּ נַחֲיָה וְאִם יָמִיתֵנוּ וּמָתְנוּ: וַיִּקְוֹמוּ בְנִשְׁף לְבוֹא אֶל מַחְנֵה אָרֶם וַיָּבֹאוּ עַד קִצֵּה מַחְנֵה אָרֶם וְהִנֵּה אֵין שָׁם אִישׁ: (מלכים ב ז ג-ד)¹

סדר טרייש סימן ה – היפוך הפטרות תזריע ומצורע

מנהג א"י אבי זצ"ל להפטיר "וארבעה אנשים" לתזריע, "ואיש בא מבעל שלישה" למצורע. טהרת נעמן כנגד טהרת המצורע. כי "וארבעה אנשים" לא שייכי כלל למצורע ואף כי ברוב חומשים נרמזו להיפך לא הנחת מנהגו וכל שכן כשהן מחוברות דמיניה קא סליק.²

מסכת סוטה דף מז עמוד א – מי הם ארבעה המצורעים

"וארבעה אנשים היו מצורעים" (מלכים ב ז ג) - אמר רבי יוחנן: זה גחזי ושלושת בניו.³ "וילך אלישע דמשק" (שם ח) - למה הלך? אמר ר' יוחנן: שהלך להחזירו לגחזי בתשובה, ולא חזר.⁴ אמר לו: חזור בך, אמר לו, כך מקובלני ממך: כל מי שחטא והחטיא את הרבים - אין מספיקין בידו לעשות תשובה.⁵ מאי עבד? איכא דאמרי:

¹ ומשם ממשיך הסיפור על תבוסת ארם והצלת העיר שומרון – "יום בשורה הוא". אבל באמת, צריכים להתחיל קודם, בסיפור על המצור על שומרון או לפחות, בתחילת פרק ז, בנבואת אלישע: "וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע שְׁמְעוּ דְבַר ה' פֹּה אָמַר ה' קָצַת מְחַר סָאָה סֵלֶת בְּשָׂקָל וְסֵאֲתִים שְׁעָרִים בְּשָׂקָל בְּשָׂעַר שְׁמֹרֹן", שמסבירה את מות השליש בסוף ההפטרה. נראה שההתחלה בפסוק: "וארבעה אנשים היו מצורעים" היא כשיטת ההפטרות בארץ ישראל שהפסוק הראשון בהפטרה מכיל אזכור של הפרשה: "מצורע".

² סדר או סידור טרייש, הוא אוסף של הלכות, מנהגים ונוסחי התפילות על פי פסקי רש"י ותלמידיו שנערך ע"י רבי יוסף בן רבי יהודה חזן במאה ה-13, כמאה שנה לאחר תקופת רש"י. לפי מקור זה, סדר ההפטרות של תזריע ומצורע הוא הפוך מזה שאנו נוהגים. מנהגם היה לקרוא את פרק ז: "וארבעה אנשים היו מצורעים" בפרשת תזריע, שם מתואר בפרוטרוט נגע הצרעת, ואילו בפרשת מצורע, שאמנם שמה "מצורע" אך היא דנה בטהרת המצורע, היו קוראים את פרק ה על טהרת נעמן. ולפיכך פשוט גם שקראו כמנהגנו עד פסוק יט, עד סוף עניין טהרת נעמן ומחויבותו לעבודת ה' (נעמן הוא האנוס הראשון, ראו שם), ולא קראו את פרשת צרעת גיחזי ששוב מזכירה אדם שנצטרע. סביר שמנהג זה לא התקבל משום שבחרו לקרוא את ההפטרות כסדרן שבספר מלכים או בשל הקשר הלשוני מצורעים-מצורע. אפשר אגב שמנהג זה מבית מדרשו של רש"י, הוא מקור לאלה שמקפידים לקרוא לשבת מצורע: שבת טהרת המצורע. ראו גמרא תחילת מסכת פסחים על ההקפדה על לשון טהורה ונקייה. וחבל שפסק מנהג זה (ולפלא שפרשת תזריע מסתיימת במילה: "לטמאו" ופרשת מצורע במילה: "טמאה").

³ זו הפיסקה הקטנה של המדרש המחברת את סיפור הצרעת של פרק ה טהרת נעמן עם סיפור הצרעת של פרק ז ארבעה המצורעים, דרך פרשת צרעת גיחזי שרץ אחרי נעמן לבקש מתנות בסוף פרק ה, שהיא "החוליה החסרה" לחיבור הפטרות תזריע ומצורע עליה הרחבנו כאמור בדברינו [צרעת נעמן וגיחזי](#). אך יש לשאול: מה חטאו בניו של גיחזי? מדוע הם הצטרעו?

⁴ למה הולך אלישע לדמשק ומה עושה שם גיחזי? ראו פירוש רד"ק על הפסוק: "אומר אני כי הלך (גיחזי) אל נעמן שייטיב לו בעבור שנדבק בו צרעתו בקללת אלישע". האם נתן נעמן מחסה לגיחזי? האם ריחם עליו או ראה בכך איזון להליכתו לאלישע?

⁵ החטאת הרבים היא מהעבירות הקשות ביותר וקשורה לדין מסית ומדיח בתורה ועיר הנדחת (דברים פרק יג פרשת ראה). אך הקשר כאן הוא לירבעם בן נבט, כפי שהמדרש ממשיך להלן. ראו מסכת אבות פרק ה משנה יח: "כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, שנאמר (דברים לג) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ירבעם חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו, שנאמר (מלכים א' טו) על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל". בכל זאת, אלישע מנסה להחזיר את גיחזי בתשובה. ראו הקבלה עם [אלישע](#)

אבן שואבת תלה לו לחטאת ירבעם והעמידו בין שמים לארץ. ואיכא דאמרי: שם חקק לה אפומה, והיתה אומרת אנכי ולא יהיה לך.⁶

מסכת בבא קמא דף ס עמוד ב – רעב של מוות

תנו רבנן: רעב בעיר - פָּזַר רגליך, שנאמר: "ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם", ואומר: "אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם". מאי ואומר?⁷ וכי תימא, הני מילי היכא דליכא ספק נפשות, אבל היכא דאיכא ספק נפשות לא, תא שמע: "לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחיונו נחיה".⁸

דעת מקרא על פסוקים ג-ד - מוטיב "ומתנו"

... ומכיוון שדברו בהתרגשות, יצאו דבריהם כערוכים במקצב ובצלעות מקבילות:

מה אנחנו יושבים פה עד מתנו /

נבוא העיר ומתנו שם /

אם ישבנו פה ומתנו /

אם יחיונו ונחיה / ואם ימיתונו ומתנו.⁹

מדרש תנחומא פרשת וארא סימן טז – שאריות מכת הברד

כששמע משה כך, "ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרוש כפיו אל ה' ומטר לא נתך ארצה" (שמות ט לג) - תלאן ברפיון.¹⁰ ואימתי ירד? בימי יהושע על האמורים, שנאמר: "וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וגו' " (יהושע י יא). והשאר שהיו בשמים ירדו על גוג ומגוג לימות המשיח. והקולות היו תלוין. ואימתי ירדו? בימי אלישע על מחנה ארם, שנאמר: "וַאֲדֹנָי הַשָּׁמַיִם אֶת מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רָקֵב קוֹל סוּס קוֹל חֵיל גָּדוֹל (מלכים ב

ז ו.י).¹¹

בן אבויה שרבי מאיר מנסה להחזיר אותו בתשובה: "אף אתה חוזר בך". והוא עונה לו: "כבר שמעתי מאחורי הפרגוד: שובו בנים שובבים - חוץ מאחר" (מסכת חגיגה דף טו עמוד א). ראו דברינו [אלישע בן אבויה הוא אחר](#).

⁶ אין פיוס בין אלישע לגיחזי, אין חזרה בתשובה, הקרע הוא מוחלט ובלתי ניתן לאיחוי. והגמרא מוסיפה עוד חטאים לגיחזי, שאינם במקרא, שתלה את עגלי הזהב שעשה ירבעם בין שמים לארץ במעשה כישוף וחקק בו שם קדוש שגרם לו לומר את שני הדברות הראשונים אותם שמעו ישראל מפי הגבורה! ראו דברינו על [כוחה של עבודה זרה](#) בפרשת ראה. אך גם הרב, אלישע, לא יצא שלם ובריא מהעניין ולא נמלט מביקורת המדרש. ראו שם בגמרא בקטע קודם לזה שהבאנו, שהוא הפתיח לכל העניין: "תנו רבנן: לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידים, ולא כיהושע בן פרחיא שדחפו לישו הנוצרי בשתי ידיו". ובמקבילה בירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב: "שני חלאים חלה אלישע: אחד כדרך הארץ ואחד שדחה את גיחזי". וכבר הארכנו לדון במקורות אלה, כולל המקבילה בבבלי סנהדרין קז ע"ב והקשר האפשרי בין גיחזי לישו, בדברינו [צרת נעמן וגיחזי](#) בפרשה זו בשנה האחרת. נמשיך בארבעה המצורעים שבהפטרות השבת.

⁷ למה צריך את הפסוק מההפטרות שלנו של המצורעים שמחליטים ליפול על מחנה ארם ולהתרחק מהעיר? למה לא מספיק הפסוק באברהם אבינו? (פסוק שאגב מסנגר על ירדת אברהם למצרים, ראו דברינו [ירדת אברהם למצרים](#) בפרשת לך לך).

⁸ מהפסוק בהפטרות השבת, אומרת הגמרא, אנחנו לומדים שיש לצאת מהעיר ולפזר רגליים בשדות ובמקומות הפתוחים, בשנות הרעב, גם כאשר יש בכך סכנה. הסכנה במחנה ארם, אומרים המצורעים, היא פחותה מזו שלהישאר למרגלות שומרון הנצורה ששם הרעב כבד ביותר. (ראו תיאור הרעב הקשה בפרק ו, כולל הריב הנורא של שתי הנשים שבשלו את ילדיהן ובאו לדין לפני המלך, מעין סיפור שתי הנשים של שלמה המלך, בהיפוך). ראו עוד הסוגיה בגמרא עבודה זרה דף כז לגבי הליכה לרופא גוי במקרה של סכנת חיים, מול האפשרות שיישאר בביתו ויחיה עוד חיי עשה, שהדין שילך ויסתכן לפי הכלל: "לחיי עשה לא חיישינן". שם גם נזכרת החלטת המצורעים ללכת למחנה ארם ולא להמשיך לחיות חיי עשה בצל העיר שומרון מוכת הרעב. והרי לנו שתי הלכות הנוגעות להתנהגות במקרים של סכנת נפשות (רעב וריפוי מחלה מסוכנת), שלומדים מהחלטתם של ארבעת המצורעים להעדיף נטילת סיכון שאולי יביא לחיים, מאשר להמשיך ב"חיי עשה" שאינם חיים וסופם נחרץ. ראו עוד פירוש אלשיך על הפסוק שהמצורעים היו ערים לאפשרות שהארמים ינסו לסחוט מהם מידע צבאי על "מבוא העיר ואיך תילכד ואחר ימיתום". ובכל זאת קבלו החלטה: "כי אמרו הנה אילו בשיבה פה היו מאריכים בחיים החרשנו. אך מה אנחנו יושבים פה עד מתנו, כלומר מה הוא הזמן שנהיה פה עד מתנו, כלומר כי מעט הוא".

⁹ פירוש דעת מקרא (יהודה קיל) מתמקד בארבע צלעות ושלושה "ומתנו" של פסוק ד, ואנחנו הרשינו לעצמנו להוסיף את הצלע החמישית (הראשונה), את "ומתנו" הרביעי (הראשון) מפסוק ג הקודם. נראה לנו שהוא יסכים להוספה זו. כך או כך ארבע "ומתנו" מול אחד "ונחיה". אלה הם חיי השעה מול הסיכוי שבכל זאת דווקא הארמים ירחמו עליהם. הנה, בתוך כל המצב הקשה הזה יצאה שירה. ועוד נגיע לשירה בסוף דברינו.

¹⁰ משה נעתר לתחנוני פרעה להפסיק את מכת הברד, אבל יתרת הברד שהיה מיועד לרדת על מצרים, והקולות שנלוו לו, היו תלויים בריפיון ומחכים להזדמנות להשלים את המכה.

¹¹ הגענו אל הנס הגדול של הקולות המפחידים ששמעו מחנה ארם ובגללם נסו והשאירו הכל מאחריהם (כולל הסוסים שיכלו לנוס איתם). ראו פיתוח מדרש זה באוצר מדרשים (איזונשטיין) מנין עמוד 305 שעושה את החשבון שהברד, האבנים היו תלויים ארבעים ואחת שנה והקולות כחמש מאות שנה. מדרשים אלה יוצרים זיקה ברורה בין ניסי מצרים, ניסי כיבוש הארץ והתשועה כאן מארם. מי שמע קולות אלה? רק ארם או שמא גם המצורעים? האם גם הנצורים בשומרון שמעו את הקולות האלה? ראו עוד פירוש כלי יקר דברים פרק כ פסוק א, אשר מחבר קולות אלה לציורי התורה בפרשת המלחמה: "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אִיבָךְ

פירוש אברבנאל מלכים ב פרק ז פסוקים ח-ט – יום בשורה הוא

והנה המצורעים אחרי שאכלו ושתו ולקחו כסף וזהב וילכו ויטמינו קודם שיוודע הדבר בעיר, אמרו ביניהם: לא כן אנחנו עושים, רצה לומר: לא כראוי אנחנו עושים, לפי שהיום הזה יום בשורה הוא ואנחנו שותקים מִתַּת הַבְּשׂוּרָה בעיר. ואם חכינו עד אור הבקר שיוודע הדבר בעיר מעצמו ומצאנו עון, והוא שיאמר המלך ששללנו הרבה ויקצוף עלינו. ולכן ראוי שנבוא להגיד זה לבית המלך ובה נמצא חן בעיניו. ובאו עד שער העיר והגידו הדבר לשוערים שהיו שם והם הגידו אותו בבית המלך.¹²

פירוש אלשיך מלכים ב פרק ז פסוק ט – תיקון למה שחמד גיחזי מנעמן

"וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ לֹא כֵן אֶנְחָנוּ עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם בְּשֻׁרָה הוּא וְאֶנְחָנוּ מְחַשִּׂים וְחִפְּנוּ עַד אֹרֶךְ הַבֶּקֶר וּמִצָּאָנוּ עוֹוֹן וְעֵתָה לָבוֹ וְנִבְאָה וְנִגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ".¹³ ראוי לשים לב, למה הטילו שני ווי"ן במילת עוון מה שאין כן בכל המקרא.¹⁴ אך הנה ידענו מרז"ל כי די' אנשים אלו היו, גיחזי ושלושת בניו. והנה עון שהביא צרעת זו עליו ועל בניו, היה מה שחמד מנעמן שר צבא מלך ארם כסף ובגדים, שעל כן אמר לו אלישע הנביא: "וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך". ועל כן עתה אמרו הנה נתעסקנו עד כה להטמין כסף וזהב ובגדים שחמדנו, ולא כן אנחנו עושים להתעסק בזה. ... כי עבירת חמדת כסף ובגדים של נעמן יתוסף ויגרור לנו מאור הבקר והלאה לעשות כן גם פה, לחמוד ולהטמין יותר. ואולי יש נוטים למות בעיר מהרעב, ואם נתמהמה ימותו טרם יאכלו מלחם ארם ושיבו את נפשם:¹⁵

פירוש אלשיך מלכים ב פרק ז פסוק יז – אלישע מנבא וגיחזי ובניו מבשרים

"והמלך הפקיד את השליש אשר נשען על ידו וכו'".¹⁶ הנה מה שאמר שהיה ברדת המלך יראה מיותר... כי אשר דבר השליש הנוכח היה ברדת המלך אליו... והשפיל גאותו להתנצל על אשר אמר: "אם יעמד ראש אלישע עליו", כאשר כתבנו:¹⁷

וְרֵאִיתָ סוּס וְרֶכֶב עִם רַב מִמֶּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעֲלֶךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". זכות גדולה עמדה לנצורי שומרון בעיר ולמצורעים למרגלות החומה. במה זכו? ומי הוא 'מלך ישראל' שזכה לתשועה זו?

¹² המצורעים שהיו דחויים ע"י הציבור שהוציא אותם מחוץ לשערי העיר, לאחר שאכלו ושתו ולקחו זהב וכסף (ובגדים! האם זה מזכיר משהו שני פרקים קודם?), מרגישים חובה לשתף את אנשי העיר הנצורה בשלל הרב שהותירו הארמים. האם רק כדי למצוא חן בעיני המלך עשו זאת, או לחילופין שלא יתנכל להם אם יגלה ששמרו הכל לעצמם? אולי באמת הרגישו שזהו יום בשורה וחשבו שנוכח לשתף בו את כל העם, גם את הנצורים שהוקיעו אותם מהעיר.

¹³ השוו עם פסוק ג בו הם מחליטים ללכת למחנה ארם: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ מָה אֶנְחָנוּ יִשְׁבִּים פֹּה". המצורעים פונים איש אל רעהו בשעת צרה כבשעת ישועה ואינם מהססים לפעול.

¹⁴ בדקנו בעזרת המחשב ואכן, אין בכל המקרא "עוון" עם שני ו"ו" כפי שמקובל לכתוב היום.

¹⁵ ראו גם פירוש ר' צדוק הכהן מלובלין - צדקת הצדיק אות עג: "וכך בגיחזי שחטאו היה שחמד למה שאינו שלו. התחלת תיקונו הזמין לו השם יתברך בשורת ביזת ארם כמו שאמרו ז"ל דהמצורעים הם גיחזי ובניו. ולא חמדו לשתוק ולהרבות בביזה לעצמם כי חששו לחטא כמו שנאמר (מלכים ב ז' ט') ומצאנו עוון". ור' צדוק מוסיף ומפנה את תשומת לבנו שבפרק ח חוזר וזכר גיחזי בקשר לאישה השונמית שצעקה למלך על השדה שנלקח ממנה: "ואז היה התחלה ולא נזכר עדיין שמו בפירוש ואחר כך סיפר מענין החזרת נחלה לאשה על ידו והוא... סימן לגמר תיקונו". הרי לנו שגיחזי ושלושת בניו מנסים לכפר על חטא לקיחת המתנות מנעמן בבשורה עם בוקר (פשיטא שחששו לבוא בלילה אל שערי העיר) לאנשי שומרון הנצורה על מנוסת ארם. בכך הצילו עיר ואם בישראל. אך דא עקא, שאם נלך בשיטת המדרש שארבעת המצורעים היו גיחזי ושלושת בניו (טרם מצאנו מה היה עוונם של הבנים), מדוע באמת לא חזר גיחזי בתשובה כאשר בא אליו אלישע עד דמשק. ראו המשך פירוש ר' צדוק שם: "ואז אחר כך הלך אלישע לארם ואמרו ז"ל (סנהדרין שם) להחזיר גיחזי בתשובה, זכה למה שאמרו ז"ל (מדות פרק ב משנה ב) יתן בלבם ויקרבו, שאף אחר כל התיקון צריך להתקרבות אלישע. וזכה שמי שהרחיקו הוא עצמו קירבו, ואף על פי שמכל מקום חז"ל מנוהו באותן שאין להם חלק לעולם הבא, ואמרו שלא רצה לשוב, מכל מקום דורשי רשומות וכו' שיש לו". מדוע לא נענה גיחזי לניסיונו של אלישע להחזירו? נראה שיש מצב שבו מי שנדחה באופן כה קיצוני, יכול לגלות אמפטיה חד-פעמית כלפי מי שדחה אותו (אלישע וכל אנשי שומרון), אבל חזרה והתפייסות מלאים – אין.

¹⁶ בסוף הפרק חוזרת 'פרשת השליש' שלא האמין לאלישע ואמר בלגלוג: "הֲנֵה ה' עֹשֶׂה אֲרָבוֹת בְּשָׂמִים הֲיִהְיֶה הַדָּבָר הַזֶּה?". להבנת פירוש אלשיך, יש לשוב ולקרוא את תחילת הפרק, פסוקים א-ב: "וַיֹּאמֶר אֱלִישֶׁע שָׁמְעוּ דָבָר ה' פֹּה אָמַר ה' כִּי עָתָה מִקֹּדֶם סָאָה סִלְתָּ בְּשָׂקֶל וְסִאָתִים שְׁעָרִים בְּשָׂקֶל בְּשַׁעַר שְׁמֵרוֹן: וַיַּעַן הַשְּׁלִישׁ אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ נִשְׁעַן עַל יְדוֹ אֶת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר הֲנֵה ה' עֹשֶׂה אֲרָבוֹת בְּשָׂמִים הֲיִהְיֶה הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הַנֶּכֶה רָאָה בְּעֵינַיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֵאבְּלָה, וְלִקְשֶׁר אוֹתוֹ עִם פִּסּוּק יז: "וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת הַשְּׁלִישׁ אֲשֶׁר נִשְׁעַן עַל יְדוֹ עַל הַשְּׁעָרִים וַיִּרְמָסוּהוּ הָעָם בְּשַׁעַר וַיָּמָת פְּאֶשֶׁר דָּבָר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דָּבָר בְּרִדַת הַמֶּלֶךְ אֵלָיו". ראו שוב הערה 1 לעיל, למה לא מתחילים את הפטרת השבת בפסוקים א-ב של ראש הפרק, אלא מפסוק ג.

¹⁷ היכן כתב? בפירושו לפסוקים א-ב בתחילת הפרק: "מיד ריחם ה' ויאמר אלישע אל המלך לפני הכל, שמעו דבר ה' כה אמר ה' כעת מחר סאה סלת וכו'. ובהיות שהמלך דָּבָר טוב והשפיל גאותו לבא לרגלי איש האלקים, ודאי שהאמין במאמרו ולא היה מפפק כי אם השליש, ולקח את שלו מתחת ידו. וכן נראה, כי לכבוד הנביא ולהתנצל בא המלך אליו ולא לרעה... לזה אמר: אשר דבר השליש הנזכר ברדת המלך אל הנביא שבא לרגליו, והוא הענין פניו לכן יגדל ענשו". רדת המלך אל אלישע הנביא (נשען על ידו של השליש) כבר אירע פעם ראשונה בתחילת הפרק, בעת שאלישע מנבא לטובה שסוף המצור לבוא 'מחר'. המלך מאמין ואילו השליש מלגלג. כאן, בא המלך פעם שנייה להתנצל על שכשבאו אליו שתי הנשים שבשלו ילדיהן להתלונן, אמר בכאבו הגדול

רש"י מסכת תענית דף יד עמוד ב – מלך רשע שנענה

אלא אם כן נענה - שיודעין הן שנענה כיהורם, יהורם רשע היה, אלא שהתענה על רעב שהיה בימיו ונענה, דכתיב (מלכים ב' ז) ויהי סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל.¹⁸

מסכת אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מה – גיחזי ובניו זיכו את הרבים?

כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין זכות בא על ידו.¹⁹

רחל, יום בשורה

בְּשִׁבְרֵי הַיָּמִים הָאוֹיֵב הַנּוֹרָא,
אֶת שְׁמֵרוֹן הִבִּיא בְּמִצּוֹר;
אֲרַבְעָה מִצָּרְעִים לָהּ בְּשָׂרוֹ בְּשׁוֹרָה,
לָהּ בְּשָׂרוֹ בְּשׁוֹרַת הַדָּרוֹר.

כְּשִׁמְרוֹן בְּמִצּוֹר – כָּל הָאֲרֶץ כְּלָה,
וְכַבֵּד הָרָעֵב מִנְשָׂא.
אֲדָ אֲנִי לֹא אֲבִה בְּשׁוֹרַת גְּאֻלָּה,
אִם מִפִּי מִצָּרַע הִיא תִּבּוֹא.

הַטְּהוֹר יְבִשֶׁר וְגֵאֵל הַטְּהוֹר
וְאִם יָדוֹ לֹא תִמְצָא לְגֵאֵל -
אֲזִי נִבְחַר לִי לְנַפֵּל מִמִּצְוֹקַת הַמִּצּוֹר
אוֹר לְיוֹם בְּשׁוֹרָה הַגְּדוֹל.²⁰

מסכת ברכות דף נד עמוד א – מצורעי נחל ארנון בכניסה לארץ

תנו רבנן: הרואה מעברות הים, ומעברות הירדן, ומעברות נחל ארנון, אבני אלגביש במורד בית חורון וכו' - על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום. ... מעברות נחל ארנון מנלן? - דכתיב: "על כן יאמר בְּסֵפֶר מַלְחָמַת ה' אֶת נְהַב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אֲרָנוֹן" (במדבר כא יד). תנא: את והב בסופה - שני מצורעים היו דהו מהלכין

ובכעסו: "זה יעשה לי אלהים וזה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום". בין כך ובין כך, אלישע הוא שמנבא את ההצלה, אבל גיחזי ובניו הם המבשרים אותה.

¹⁸ בכל הפרקים הדנים בנושא שלנו, מפרק ה ועד אמצע פרק ח, לא מפורש שמו של מלך ישראל, אלא רק כינויו 'מלך ישראל' או 'המלך' סתם. בפרק ח פסוק טז מופיע השם יורם בן אחאב, ולפיכך, כנראה, מפרש רש"י שהמלך בכל הסיפור שלנו הוא יורם בן אחאב. ולמרות שהיה מלך רשע שעשה הרע בעיני ה', בגלל שהתענה וסבל את הרעב, נענה לו הקב"ה. פירוש דעת מקרא מציג שהמלך הוא יהואחז בן יהוא, היינו בנו של מי שסילק את שושלת עמרי שאחאב (הבן) ויורם (הנכד) נמנים עליה. גם הוא, יהואחז היה מלך רשע אשר עשה הרע בעיני ה' וגם כאן נזדקק להסברו של רש"י. כך או כך, 100-120 שנים אחרי כן, באה לקיצה מלכות ישראל ע"י שלמנאסר מלך אשור. התשועה שבהפטרה שלנו, הייתה זמנית וקצרה. האם זה קשור למצורעים?

¹⁹ חזרנו לנושא המחטיא את הרבים שראינו לעיל בגמרא סוטה בראש דברינו. הביטוי כאן הוא אולי רך יותר: "כל המחטיא את הרבים אין זכות באה על ידו", אבל יוצר בעיה עם הסיפור בהפטרת השבת. שהרי באה זכות גדולה ע"י ארבעת המצורעים לבשר לנצורים בשומרון על הסרת המצור ולהציל את העיר מחרפת רעב ותבוסה. ואם באה זכות כזו לידיהם של גיחזי ובניו וראו בה אפשרות לתיקון, מדוע באמת שלא יוכלו לעשות תשובה? אם תשובתם של קין, של מנשה, של אחאב, של אנשי ענתות, של יכניה ועוד התקבלה (מדרש אגדה (בובר) ויקרא, אחרי מות, פרק טז), מדוע שלא יפתחו שערי תשובה שלעולם אינם ננעלים גם לארבעת המצורעים? ראו שוב את דברי ר' צדוק מלובלין על ניסיונם לכפר על חטא החמדנות בהצלת העיר. נראה שהדברים קשורים לאלישע שסוף סוף הוא רבו של גיחזי. אלישע סופג ביקורת מחז"ל על כך שדחה את גיחזי (בדומה לביקורת חז"ל על ר' יהושע בן פרחיה שדחה את ישו הנוצרי). ראו שוב ירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב: "שני חלאים חלה אלישע: אחד כדרך הארץ ואחד שדחה את גיחזי". ואמנם אלישע הולך עד דמשק להחזיר את גיחזי בתשובה, משמע שהתחרט על דחייתו ומשמע שיש מקום לתשובה, אלא שכנראה איחר את המועד! כל נושא המחטיא את הרבים ראוי לך בפני עצמו ובעזרת הנותן ליעף כח ובינה לשכוי נזכה להשלימו.

²⁰ ברשת יש התייחסות רבה לשיר זה בהקשר השימוש שעשה בו עיתון הארץ אחרי פיצוץ האגף הדרומי של מלון המלך דוד בחודש יולי 1946, במאמר "הזוועה" שכוון נגד מבצעי הפעולה (קרי אצ"ל, אבל היום אנו יודעים שאירוע זה היה בידיעה ואף בפקודה של משה סנה מפקד ההגנה דאז. ראו [מאמר של ד. קרויאנקר בנושא](#), אף הוא בעיתון הארץ). כמו כן מצוטטים במקומות רבים ברשת, דבריו של חיים גורי בהשלכה על מלחמת השחרור בה נעשו גם מעשים לא-טהורים ע"י "כוחותינו". וכך הגיב חיים גורי: "רחל, הוסיפי גם אותי כחמישי לארבעה האלה / פחות דפוק מהם אך לא טהור מהם בתעריפה". ראו [דבריו באתר 929](#) וכן ציטוטים במאמר של הרב בני לאו [במדור ספרים עיתון הארץ](#). אך השיר של רחל פורסם בקובץ ספיח בשנת 1927! כנגד מי אז כתבה רחל את השיר? מי הם המצורעים כנגדם היא יוצאת ושאת בשורתם אינה רוצה? מי שגירשוה מדגניה? יעננו, חיפשנו ולא מצאנו. כל היודע דבר אודות תולדות שיר זה ורקעו, אנא יחיש שמועתו אלינו במהרה.

בסוף מחנה ישראל,²¹...²² כאשר באו את וְהָב, ראו חזו את הדם היוצא מההרים. באו ואמרו להם לישראל ואמרו שירה, היינו דכתיב: "ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב".²³

את והב בסופה

על בסיס המקורות הנ"ל, כך נראה, כתבה משוררת שחתמה בשם פִּסְבָּדוֹנִים "את והב בסופה", את השיר הבא שעונה לשיר של רחל:

בְּשִׁפְכָּר הַיָּמִים הָאוֹיֵב הַנּוֹרָא
אֶל חֲדָרֵי לְבֵי הַתְּגִיב;
חֲכִיתִי, יִחַלְתִּי לְיוֹם הַבְּשׂוּרָה,
הַיּוֹם בּוֹ יִשְׁכַּד הַכָּאֵב.

פֶּשֶׁט הָאוֹיֵב מִמַּעַמְקֵי הַתּוֹהוֹ
וְכֵה בּוֹדְדָה הוֹתִירָנִי בַּמַּעֲרָכָה.
אֲזִי גַם אִם מְצוֹרְעִים לְהוֹשִׁיעַ בְּאוֹ, מְבַטִּיחָה - אֶקְדָּמָם בְּבָרְכָה.

בֵּין טָמֵא לְטָהוֹר לֹא אֶטְרַח לְהַבְחִין,
אֵין זֶה זָמַן לְהַבְחִינֹת מְסוּגָה!
כֹּל שְׁלוּחָיו שָׁל מְקוֹם בְּעֵינֵי רְאוּיִים,
גַּם בְּיוֹם בְּשׂוּרָה שְׁכָּחָה ---²⁴

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: ראו חתימת מסכת עדויות, פרק ח משנה ז: "אמר רבי יהושע: מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב, אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע. משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן ורחקה בן ציון בזרוע, ועוד אחרת היתה שם וקרבה בן ציון בזרוע, כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב. רבי יהודה אומר: לקרב אבל לא לרחק. רבי שמעון אומר: להשוות המחלוקת. וחכמים אומרים: לא לרחק ולא לקרב, אלא לעשות שלום בעולם, שנאמר: "הנני שולח לכם את אליה הנביא וגומר והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם (מלאכי ג)".

²¹ אחד מהם שמו "את" והשני שמו "הב".

²² כאן מספרת הגמרא את הנס שאירע לעם ישראל בנחלי ארנון כאשר האמורים התחבאו בנקיקי המעבר הצר וארבו לישראל שהתעתדו לעבור בנחל ונדבקו ההרים זה לזה ומתו כל האמורים והיה דמם ניגר. ובני ישראל עברו מעל ההרים שנדבקו והפכו למישור ולא ידעו כלל מהנס שאירע להם. האם זה נס הפוך מקריעת ים סוף, בכניסה לארץ?

²³ שני המצורעים "את" ו-"הב" שהלכו כמנודים בסוף המחנה, הם שבשרו לעם ישראל את הנס שנעשה להם בנחלי ארנון, בדרכם לארץ, נס שבני ישראל בכלל לא חשו בו. הם שגרמו לבני ישראל לצאת בשירה על פתחה של הארת המובטחת. גם המשיח היושב בשערי רומי מלא נגעים (סנהדרין צח ע"א ע"ב), על בסיס הפסוק בישעיהו נג ד: "אֲכַן חָלִינוּ הוּא נָשָׂא וּמְקַאֲבֵינוּ סְבִלָם וְאֲנַחְנוּ חֲשַׁבְנָהוּ נְגוּעַ מִפְּנֵי אֱלֹהִים וּמַעֲנָה". רחל הכירה היטב את סיפור המצורעים מספר מלכים, ובוודאי את סופה של ממלכת ישראל, אבל ספק אם הכירה את המקורות האלה של חז"ל.

²⁴ ואנחנו רק נסיים בדרשה אחרת על "ואת והב בסופה". מסכת קידושין ל ע"ב: "אמר רבי חייא בר אבא: אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה, ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה, שנאמר: את והב בסופה, אל תקרי בסופה אלא בסופה". גם אם כעסה רחל לרגע על מי שכעסה, שיריה הרי מלאים אהבה לעם ישראל ולארץ ישראל. ושתי המשוררות וודאי שלא תזוזנה עד שתעשינה אוהבות זו את זו.